

## De vrienden van Jan van Hout op grond van alba amicorum

Chris Heesakkers (Universiteit van Leiden)

De referenties in de tekst verwijzen naar de folia (fol.) van het originele album en naar de bladzijden (p.) waar de fotografische weergave van de originele inscripties en de uitgave daarvan met vertaling en toelichting te vinden zijn in *Het Vrontbuuc van Jan van Hout. Facsimile-uitgave van het album amicorum van Jan van Hout (Leiden, Stedelijk Museum De Lakenhal, nr. 3385) met inleiding, transcriptie, vertaling en toelichting* door Chris L. Heesakkers, uitgeverij Ginkgo, Leiden MMIX. ISBN 978-90-71256-12-7.

Volgens het dagprogramma is het mijn taak te spreken over “De vrienden van Jan van Hout op grond van alba amicorum”. Als ik aan een historicus of neerlandicus buiten deze zaal zou vragen waaraan ik dan het eerst moet denken, dan zou het antwoord vermoedelijk luiden: aan de bijdrage van Jan van Hout in het album amicorum van zijn stadgenoot en strijdmakker Jan van der Does. Immers, er is geen boek over Jan van Hout te vinden waarin de bijdrage niet is afgedrukt of afgebeeld. Dat geldt ook voor de twee publicaties die vandaag worden gepresenteerd. Het gedichtje in de bovenste cartouche staat in Gerrit Komrij’s *De Nederlandse poëzie van de twaalfde tot en met de zestiende eeuw in duizend en enige bladzijden*, Amsterdam 1994 (p. 1183-1184, met hertaling) en maakt deel uit van de honderd Leidse muurgedichten.

Boeken over Alba amicorum in het algemeen, zoals de bundel bij de tentoonstelling in het Museum Meermanno-Westreenianum in 1990, pronken ook graag met de afbeelding. Hetzelfde geldt voor historische boeken over Leiden, zoals het vierdelige standaardwerk *Leiden. Geschiedenis van een Hollandse stad*. De vermelding aldaar (deel II, 2003, p. 211), dat het vriendenboek van Dousa zich in de KB in Den Haag bevindt, moet een vergissing zijn. Dousa’s album bevindt zich immers – en zo hoort het ook – in de bibliotheek waarvan Dousa de eerste bibliothecaris was, de Leidse universiteitsbibliotheek. Wie zijn vriendenboek voor een wetenschappelijk doel wil consulteren, moet zich dan ook dáár melden, en wel bij de leeszaal der kostbare werken, die met recht en trots de naam *Dousakamer* draagt. Overigens zal hij dan in eerste instantie een kopie te zien krijgen, want, mede om het origineel te sparen, publiceerde de universiteitsbibliotheek in het lustrumjaar 2000 een kostbare facsimile-editie.

Jan van Hout was de eerste Leidenaar die in Dousa’s toen al twaalf jaar oude album schreef. Zijn bijdrage dankt haar populariteit aan haar vormgeving en haar Leidse thematiek. Ze vertolkt een van de meest cruciale gebeurtenissen in Leidens geschiedenis, het beleg en de gelukkige ontknoping daarvan op 3 oktober 1574. Als muurgedicht is de tekst dan ook aangebracht in de *3 Octoberstraat*, en wel op de gevel waarachter het *Hart voor Leiden* het afgelopen jaar sneller dan waar ook heeft geklopt.

De tekst van Jan van Houts bijdrage is ingekaderd in een veelzeggende, ingekleurde tekening. Wat meteen opvalt, is de taal, het Nederlands. Dousa’s album bevatte tot dan toe vrijwel uitsluitend Latijnse en Griekse bijdragen. Opvallend is verder, dat Jan van Hout, zoals veel albuminscriptoren, zijn vertrouwen uitspreekt in de bestendigheid van de gesloten vriendschap, maar met nadruk eraan toevoegt, wáárop dat vertrouwen in dit geval berust. Veel vriendschapsbetuigingen in alba amicorum zijn gebaseerd op een vluchtige en vaak eenmalige ontmoeting, maar Jan van Hout wijst op het unieke fundament, waarop zijn vriendschap met Dousa is gebouwd, namelijk een solidariteit die gegroeid is in de gezamenlijk doorstane, levensbedreigende ontberingen van het voorafgaande jaar. Een vriendschap gebaseerd

op een dergelijk onverwoestbaar fundament is zelf onverwoestbaar, zoals ook Coornhert later in zijn bijdrage in het Vruntbuuc zal bevestigen. De lijst rond de cartouches vertoont vooral wapentuig en lijken, herinneringen aan het beleg. Erboven is een balcon getekend, waarop twee mannen op elkaar toelopen en elkaar de hand schudden. Men is geneigd de blonde rechts, in rode broek, met Jan van Hout te identificeren, en de andere met Dousa. Veel gelijkenis met de eigentijdse gravures van de twee valt er overigens niet te bespeuren.

De bijdrage is gedateerd 2 december 1575 en dus geschreven ruim een jaar na het ontzet en bijna een jaar na de opening der nieuwe universiteit. Vermoedelijk was het Van Houts eerste kennismaking met het fenomeen album amicorum. Maar terwijl Dousa een jaar later alleen al in Brugge negen nieuwe vrienden voor zijn boekje won, kostte het Jan van Hout nog ruim twee jaar om aan het verschijnsel te wennen en er zelf aan mee te gaan doen. Op 10 februari 1578 echter had hij een nieuw aangeschaft blanco boekje vóór zich, nog iets dikker dan dat van Dousa. Daarin schreef hij op die dag ter introductie een gedicht en een prozatekst, waarin hij kunstliefhebbers en oprechte vrienden uitnodigde een inscriptie in het boekje te schrijven, en kunstverachters en huichelachtige vrienden de toegang ertoe ontzegde. En dat alles in onvervalst Nederlands, zodat de toekomstige inscriptoren wisten waar zij zich aan te houden hadden (fol. 1r; p. 47 en p. 123-125).

Voor de eerste inschrijver hoefde Jan van Hout niet ver te zoeken. Hij verschaftte namelijk onderdak aan de eerste ingeschreven Leidse student, **Dirk van Leeuwen**. Deze zette als het ware de toon voor het Vruntbuuc met een tweetalige bijdrage, een Latijns epigram, ondertekend met Leeuwius, en een Nederlands sonnet, ondertekend met Van Leeuwen (fol. 3v-4r; p. 52-53 en p. 135-138). Een half jaar later zou Van Leeuwen een Latijns epigram en twee Nederlandse sonnetten in Dousa's album schrijven, dit als dank, aldus Van Leeuwen, voor een Nederlands sonnet dat Dousa in *zijn* album had geschreven. Van Leeuwen had dus ook zelf een album. Helaas bleef dat niet bewaard, zodat we niet weten of ook Jan van Hout aan dat album heeft bijgedragen. Een maand later was Jan van Hout in Utrecht, waar hij bijdragen oogstte van twee oude bekenden van Dousa, **Theodorus Canterus** (fol. 7r; p. 59 en p. 148-149) en **Philippus Morus** (fol. 6r; p. 57 en p. 143-147). Het zijn de enige niet in Leiden aangebrachte bijdragen.

De vierde inscriptor, de Leuenaar **Justus Lipsius**, was sinds lang bevriend met Dousa, in wiens album hij al twee keer had geschreven, eerst in 1571 en na het Leidse beleg, in september 1577. Deze keer bezocht Dousa Lipsius in Leuven om hem een Leids professoraat aan te bieden. Lipsius was namelijk een geleerde van Europese faam en Dousa, de president curator van de universiteit, hoopte met hem de jonge universiteit op Europees niveau te brengen. Lipsius kwam inderdaad naar Leiden en schreef kort na aankomst zijn bijdrage in het Vruntbuuc van Jan van Hout, die hem ook onderdak verschaftte (fol. 8r; p. 61 en p. 150-156). Jan van Hout en Dousa beschouwden Lipsius van meet af aan als een soort "Dritte im Bunde", wanneer het om literatuur ging. Enkele jaren later beschreef Lipsius hun onderlinge vriendschap in deze periode in een brief, waarmee hij een nieuwe publicatie aan de twee opdroeg. Hij sprak daarin van de *Triumviri Amicitiae*, het driespan van de vriendschap. De passage luidt in vertaling als volgt:

"Jou, Dousa, zag ik voor het eerst in Leuven, en ik had je nog niet gezien, of ik was, kort gezegd, laaiend enthousiast. Wie zou dat niet overkomen tegenover zulk een smetteloos transparante openhartigheid en zulke charmante omgangsvormen? Jou, Van Hout, leerde ik hier in Leiden kennen. Ik had hier nog nauwelijks een voet gezet of ik vond onderdak in jouw huis, waar ik gedurende enkele maanden zo weldadig en zo hoffelijk werd bejegend dat ik het, als ik dat zeggen mag, bij de god van de gastvrijheid, Jupiter in eigen persoon, niet beter

had kunnen treffen. Na deze beginperiode waren wij weliswaar gescheiden qua woning, maar niet qua contacten en zielsverwantschap. Talrijk waren onze samenkomsten als vormden wij een driespan van de vriendschap, frequent onze gesprekken en onze gezamenlijke maaltijden, die overigens nooit de grenzen van de matigheid en de eenvoud overschreden. Wij zochten immers de genoegens van de geest, niet die van het lichaam en wij aten en dronken liever elkaars woorden dan voedsel en drank. Vaak werden onze borden overgoten met de saus van een ernstige historische discussie, soms met een luchtiger materie, en heel vaak met jouw verzen, Dousa, of met die van jou, Van Hout. Als wij ze lazen, vergaten wij onze professionele en privé zorgen dank zij die tweezijdige Muze”. (Justus Lipsius, *Electorum liber secundus*. Leiden/Antwerpen 1585, p. 2-3)

Rond dit Driespan van de Vriendschap groeide weldra een uitgebreider *Collegium poeticum*, een soort dichtersgezelschap, een literaire sociëteit, waartoe ook studenten toegang hadden. Enkelen van hen vinden we zowel in Van Houts Vrontbuuc als in Dousa's album terug, zoals **Jan de Groot**, de toekomstige vader van Hugo (fol. 25r; p.87 en p. 194-197), **Franco Duyck**, later veelvuldig burgemeester in Leiden (fol. 32r-34v; p. 97-102 en p. 211-227), de Zeeuw **Paschasius Ranst** (fol. 26r-v; p. 89-90 en p. 198-201) en misschien ook diens Vlaamse vriend **Gislenus Zoete** (fol. 29v-30r; p. 94-95 en p. 205-210). Net als Lipsius hadden deze studenten oog voor de grote rol die Jan van Hout in de ontwikkeling van de Nederlandse literatuur speelde. Hun inscripties huldigen hem als “de bloem (Lipsius), dan wel “de prins van de dichters dezer eeuw en van onze taal” (Jan de Groot, Jan Bollius), “de coryfee en prins onder de Nederlandse dichters” (Paschasius Ranst), die “boven alle Nederlandse dichters schittert als een diamant” (Gislenus Zoete). Franco Duyck verkondigde in het langste gedicht in het Vrontbuuc, dat de god Apollo op de Muzenberg de Helicon hoogst persoonlijk de luit, dwz de poëtische aanleg, aan Jan van Hout had geschonken. Daarmee zette hij Jan van Hout in de traditie van de Griekse en Latijnse dichters vanaf Homerus tot Janus Secundus (1511-1536) en heel verrassend besloot hij deze reeks als volgt:

En gij, O DOUSA, oogappel van de Latijnse Dichters,  
 die ons Holland ooit heeft gezien in haar wijdse weilanden,  
 zit hier ook naast Apollo, terwijl u  
 ons beleg bezingt tot schande van de Spaanse naam.  
 Gelukkig wij, die zulk een schrijver hebben gekregen,  
 die met zijn pen onze naam door het ijle luchtruim zal dragen  
 tot waar de dag begint, uit het oosten opstijgend,  
 en de stralende zon zijn vurige wagen inspant. (p. 221-222)

Na deze complimenten voor Dousa's Latijnse poëzie en in het bijzonder zijn *Nova poemata*, gewijd aan het beleg van 1574 en de stichting van de universiteit in 1575, en in dat jaar op kosten van Jan van Hout uitgegeven, bracht Duyck Jan van Houts bijdrage aan de Nederlandse poëzie ter sprake en riep hem op om zijn psalmenvertaling af te maken en te publiceren. Ook herinnerde hij aan Van Houts moedig optreden tijdens het beleg en verwees hij naar diens tekst die was aangebracht op het stadhuis.

Het is typerend voor Duyck en de drie andere genoemde studenten dat zij rond Nieuwjaar 1579 stonden te dringen om in het album van Dousa een plaats te veroveren in de onmiddellijke omgeving van de kleurrijke bijdrage van Jan van Hout. Een andere student en huisgenoot van Jan van Hout die op 14 januari 1579 in het Vrontbuuc schreef (fol. 28r; p. 93 en p. 202-204), **Cornelis van Nyenburch**, vinden we niet terug in Dousa's album.

Raadselachtig is de afwezigheid van een andere inwonende student, Albert van Loo. Deze had zelf een album, waarin Van Hout een bijdrage schreef, en dat nog wel op de dag nadat hij zijn eigen Vruntbuuc met zijn inleidend gedicht gebruiksklaar had gemaakt. Misschien beantwoordde de student nog niet aan de criteria van Van Houts inleidend gedicht. En misschien hield daarom ook Dousa zijn eigen album uit het zicht, toen Van Loo met zijn album bij hem aanklopte.

Naast Lipsius huisvestte Jan van Hout nog een tweede hoogleraar, **Nicolaas Dammius**. Deze doceerde weliswaar Latijn, maar voor zijn huisbaas waagde hij zich aan een Nederlands gedichtje (fol. 23r; p. 83 en p. 188-190).

Ongeveer tegelijk met Lipsius waren **Ludovicus Carrio** (fol. 13r-v; p. 69-70 en p. 167-171) en **Franciscus Modius** (fol. 9v-10r; p. 64-65 en p. 159-163) uit Brugge met onduidelijke bestemming in Leiden neergestreken. Ook zij kregen weldra onderdak bij Jan van Hout en schreven hun bijdrage in diens Vruntbuuc. Enige weken later verlieten zij Leiden met stille trom en zonder Jan van Hout voor hun logies betaald te hebben. Dit tot verlegenheid van Dousa, die hun namen al jaren in zijn album had staan en hen wellicht bij Van Hout had aanbevolen.

Twee andere Vlaamse inscriptoren van Dousa's album, **Victor Giselinus** (fol. 20r; p. 77 en p. 179-181) en **Janus Lernutius** (fol. 21r; p. 79 en p. 182-184), bezochten Leiden in september 1578 op uitnodiging van Lipsius en schreven op 13 september hun bijdrage in Van Houts Vruntbuuc. Giselinus zal velen uwer bekend zijn als personage in de verhalenbundel *Zuidland*, waarmee Thomése in 1991 de AKO Literatuurprijs won. Giselinus liet nog een tweede inscriptie na in het Vruntbuuc (fol. 14r; p. 71 en p. 172-173), die wellicht bedoeld is als commentaar op de voorafgaande inscriptie van Carrio en op diens kwalijk gedrag tegenover Jan van Hout.

De laatste bezoeker uit het Zuiden en in zekere zin de laatste inscriptor in het Vruntbuuc, is de Antwerpse boekdrukker **Christoffel Plantijn**. Zijn bijdrage, van 27 juli 1579, beperkte zich tot zijn drukkersmotto, *Labore et Constantia*, en de adressering (fol. 36r; p. 105 en p. 232-233). Tien jaar eerder had hij dat precies zo gedaan in Dousa's album. Plantijns vriendschap met Lipsius en Dousa en nu ook met Jan van Hout droeg er zeker toe bij, dat hij vier jaar later in Leiden een filiaal van zijn Antwerpse drukkerij kon openen en hij benoemd werd tot academiedrukker.

Over de relatie van Jan van Hout met de sobere inscriptoren **Philippus Ratallerus** (fol. 9r; p. 63 en p. 157-158), **Johannes Berotius** (fol. 18r; p. 73 en p. 174-176) en **Johannes Bollius** (fol. 24r; p. 85 en p. 191-193) valt weinig te zeggen, en dat geldt nog meer voor de auteur die zijn bijdrage op een los blaadje bij Jan van Hout liet bezorgen, maar vergat er zijn naam aan toe te voegen (NN. fol. 4bis; p. 54-55 en p. 139-142).

Er zijn echter nog vier namen die velen uwer meer zullen aanspreken.

**Coenraet de Rechtere** is bij historici bekend als de secretaris van de Staten van Holland en West-Friesland en bij Neerlandici als de adressaat van Van Houts rijmbrief *Tot Cuenraet de Rechtere*. Voor het Vruntbuuc vervaardigde De Rechtere een Nederlands acrostichon op de naam Jan van Hout, met de ietwat formele ondertekening "Uw dienaar C. de Rechtere" (fol. 19r; p. 75 en p. 177-178).

De Vlaamse rederijker **Jeronimus van der Voort**, factor van verschillende rederijkerskamers, was in april 1578 door Jan van Hout uitgenodigd om "enkele spelen en vertoningen" (Koppenol 1998, p. 113) te schrijven voor de Leidse oktoberjaarmarkt. Hij leverde ook een bijdrage aan de daarvoor uitgeschreven dichterswedstrijd. In Van Houts album schreef hij een kort Nederlands gedicht, alleen ondertekend met zijn lijfspreuk, *In deuchden voort* (fol. 11r; p. 67 en p. 164-166).

**Roemer Visscher** liet het bij een korte *Brabbeling* (fol. 22r; p. 81 en p. 185-187), zoals hij dat ook deed toen Dousa hem om een albumbijdrage vroeg. Beide inscripties zijn ongedateerd en zijn ondertekend met Visschers motto, *Elck Wat Wils*, en zijn naam.

In de bijdrage van **Dirck Volkertsz Coornhert** (fol. 35r-v; p. 103-104 en p. 228-231), tenslotte, vond Jan van Hout een versregel die hem, zoals we zagen, op het lijf geschreven was: “Vriendschap is zoals haar fundament is”. Coornherts’ sonnet is verreweg de bekendste tekst uit het Vrontbuuc. Op het eerste gezicht lijkt het een in alba amicorum gebruikelijke gemeenplaats: de inschrijver aarzelt, omdat hij zich te min voelt, in vergelijking met de grote namen van de andere inschrijvers. Coornhert acht zich volgens zijn gedicht geen kunstminnaar en beantwoordt dus niet aan Van Houts criterium. Bij een *close reading* van het sonnet echter blijkt dat Coornhert zinspeelt op een fundamenteel verschil in visie tussen hemzelf en Jan van Hout wat betreft de literatuur en haar maatschappelijke functie.

Het lijkt erop dat Jan van Houts geestdrift voor zijn Vrontbuuc na anderhalf jaar en na de bijdragen van Coornhert en Plantijn uitgeblust raakt. Alleen toen vier jaar later een student, **Georgius Benedicti**, op de vooravond van zijn vertrek naar Engeland zowel bij Van Hout als bij Dousa afscheid kwam nemen, werd het Vrontbuuc nog één keer te voorschijn gehaald (fol. 38r; p. 107 en p. 234-238). Na Benedicti’s bijdrage liet Jan van Hout zijn Vrontbuuc definitief ongemoeid. Wel bleef hij bereid bij te dragen aan alba amicorum van anderen.

Het is mij een genoegen om u voor verreweg de hartelijkste en meest persoonlijke bijdrage waarvoor terecht de eerste bladzijden van het Vrontbuuc gereserveerd werden en die aldus als een vaandel de stoet der inscriptoren aanvoert, dat wil zeggen, de bijdrage van **Janus Dousa** (fol. 2r-3r; p. 47-49 en p. 126-134), te verwijzen naar het fonkelnieuwe boek waarin het Vrontbuuc in zijn geheel in facsimile is opgenomen, gevolgd door een Nederlandse vertaling van zowel de Latijnse als de oud-Nederlandse teksten. Dat boek zag gisteren het daglicht en is vandaag hier aangevoerd, om u, als de huidige Vrienden van Jan van Hout, de gelegenheid te bieden naar uw held te kijken door de ogen van uw 16<sup>e</sup>-eeuwse voorgangers die het voorrecht hadden hun idool in levenden lijve hun respect en verering te betuigen en dat in zijn Vrontbuuc te registreren. Het boek ligt hier achter in deze zaal voor een vriendenprijs op u te wachten. Het eerste exemplaar echter – en dat ervaar ik als een grote eer – mag ik hier met dankbaarheid aanreiken aan degene, aan wier goede zorgen Jan van Houts kostbare kleinood is toevertrouwd, de conservator geschiedenis van het Stedelijk Museum De Lakenhal, mw. Zijlmans. [...]

Ik mag met instemming van de uitgever nog een tweede eerste exemplaar overhandigen. Aan wie zou ik dat op deze dag met meer recht kunnen aanbieden dan aan degene die aan het hoofd staat van de Vereniging die de organisatie op zich nam van dit heugelijke symposion, dit welsprekende eerbetoon aan Jan van Hout naar aanleiding van de vierhonderdste jaarlijkse herdenking van het overlijden van deze grote Leidenaar, de heer Bleijie. [...]

Ik heb gezegd.

**De inscriptoren in het Vrontbuuc van Jan van Hout in chronologische volgorde en, voor zover van toepassing,**

**De vindplaats en de datum van hun inscriptie in het album van Janus Dousa**

1578 02 10	s.l.	Hout, J. van	[0r]-1r		alb. Dousa 102r (2-12-1575)
1578 02 17	s.l.	Leeuwius, Th.	3v-4r		alb. Dousa 44r-45r (24-8-1578)
1578 03 13	Utrecht	Canterus, Th.	7r		alb. Dousa 18r (31-5-1565)
1578 03 15	Utrecht	Morus, Ph.		6r	alb. Dousa 30r (1569,
1578 03 22	Leiden	Lipsius, J.		8r	alb. Dousa 16r, 18v
(1571, 1577)					
1578 03 24	Leiden	Modius, F.		9v-10r	alb. Dousa 38r (13-12-1576)
1578 03 25	Leiden	Ratallerus, Ph.	9r	-	
1578 04 01	Leiden	Dousa, J.		2r-3r	alb. Dousa 1r-3r (00-00-0000)
1578 04 20	Leiden	Carrio, L.		13r-v	alb. Dousa 17r (19-8-1570)
1578 08 00	Leiden	Berotius, J.	18r	-	
1578 09 13	Leiden	Giselinus, V.	20r		alb. Dousa 28r-29v (13-12-1576)
1578 09 13	Leiden	Lernutius, J.	21r		alb. Dousa 37r (13-12-1576)
1578 10 13	s.l.	Dammius, N.	23r		alb. Dousa 36r (30-12-1576)
1578 11 10	Leiden	Bollius, J.		24r	-
1578 12 23	Leiden	Zoete, G. de	29v-30r		-
1578 12 31	s.l.	Groot, J. de	25r		alb. Dousa 100r-101r (26-12-1576)
1579 01 07	s.l.	Ranst, P.	26r-v		alb. Dousa 105r-106r (5-1-1579)
1579 01 14	Leiden	Nyenburch, C. a	28r		-
1579 03 15	Leiden	Duyck, F.		32r-34v	alb. Dousa 103r-104r (1-1-1579)
1579 07 19	s.l.	Coornhert, D.	35r-v		-
1579 07 27	s.l.	Plantinus, C.	36r		alb. Dousa 91r (14-3-1569)
1583 09 28	Leiden	Benedicti Wertelo, G.		38r	alb. Dousa 128r-v (29-9-1583)
0000 00 00	s.l.	Voort, J. van der	11r		-
0000 00 00	s.l.	Giselinus, V.	14r		alb. Dousa 28r-29v (juli 1568)
0000 00 00	s.l.	Rechtere, C. de	19r		-
0000 00 00	s.l.	Visscher, R.	22r		alb. Dousa 86r (00-00-0000)
0000 00 00	s.l.	NN	4v		

deze Lezing is onderdeel van het  
**Symposium van 11 december 2009:**  
**HART VOOR LEIDEN: JAN VAN HOUT (1542-1609)**  
georganiseerd door de Vereniging Jan van Hout.  
Zie voor de teksten van alle lezingen, verslag, foto's etc:  
[www.janvanhout.nl](http://www.janvanhout.nl)